

Zakres materiału nauczania biologii dla 3-letniego liceum ogólnokształcącego- klasy stacjonarne i zaoczne

Zakres rozszerzony

Obowiązujący podręcznik: **Biologia na czasie 2 oraz Biologia na czasie 3**,
Podręczniki dla szkół ponadgimnazjalnych

SEMESTR V

Dział	Tematy	Zakres materiału nauczania
Anatomia i fizjologia człowieka	1. Budowa i funkcjonowanie układu wydalniczego	<ul style="list-style-type: none"> • funkcje układu wydalniczego • wydalanie zbędnych produktów metabolizmu • budowa układu wydalniczego • budowa nerki • powstawanie moczu • skład moczu ostatecznego • wydalanie moczu • kontrola hormonalna wydalania • wewnątrzwydzielnicza funkcja nerek
	2. Choroby układu wydalniczego	<ul style="list-style-type: none"> • badanie moczu • niewydolność nerek jako choroba współczesnego świata • profilaktyka chorób układu wydalniczego • choroby układu wydalniczego
	3. Budowa i funkcje układu nerwowego	<ul style="list-style-type: none"> • budowa i funkcje układu nerwowego • budowa neuronu • komórki glikowe • funkcjonalny podział neuronów • pobudliwość i przewodnictwo komórek nerwowych • okres niepobudliwości neuronu • synapsy • przewodzenie impulsu nerwowego • rodzaje neuroprzekaźników
	4. Ośrodkowy układ nerwowy	<ul style="list-style-type: none"> • podział mózgowia • budowa mózgu • ośrodki w korze mózgowej • układ limbiczny • budowa i rola rdzenia kręgowego • płyn mózgowo-rdzeniowy • ochrona mózgowia i rdzenia kręgowego
	5. Obwodowy układ nerwowy	<ul style="list-style-type: none"> • budowa obwodowego układu nerwowego • nerwy czaszkowe i nerwy rdzeniowe • łuk odruchowy • odruchy warunkowe i bezwarunkowe • odruchy warunkowe a proces uczenia się • rodzaje pamięci

	6. Autonomiczny układ nerwowy	<ul style="list-style-type: none"> • funkcjonalny podział układu nerwowego • budowa układu autonomicznego • część współczulna • część przywspółczulna • antagonizm czynnościowy
	7. Higiena i choroby układu nerwowego	<ul style="list-style-type: none"> • emocje • stres • nerwice • depresja jako choroba współczesnego świata • powstawanie uzależnień • choroby neurologiczne • sen • rytmy biologiczne
	8. Budowa i działanie narządu wzroku	<ul style="list-style-type: none"> • budowa oka • mechanizm widzenia • akomodacja oka • widzenie dwuoczne • chemizm widzenia • wady wzroku • jaskra jako choroba współczesnego świata • choroby oczu i higiena wzroku
	9. Ucho – narząd słuchu i równowagi	<ul style="list-style-type: none"> • budowa narządu słuchu • powstawanie wrażeń słuchowych – funkcjonowanie ślimaka • budowa narządu równowagi • wrażliwość słuchu • przykłady negatywnych skutków oddziaływania hałasu
	10. Narządy smaku oraz węchu	<ul style="list-style-type: none"> • budowa i rola narządu smaku • budowa i rola narządu węchu
	11. Budowa i funkcje układu hormonalnego Regulacja wydzielania hormonów	<ul style="list-style-type: none"> • hormony • gruczoły dokrewne • wpływ wybranych hormonów na organizm człowieka • cukrzyca jako choroba współczesnego świata • antagonistyczne działanie hormonów • sprzężenie zwrotne • układ podwzgórzowo-przysadkowy • molekularny mechanizm działania hormonów • współdziałanie układu hormonalnego z układem nerwowym • porównanie układu hormonalnego z układem nerwowym
	12. Budowa i funkcjonowanie męskich narządów rozrodczych Budowa i funkcjonowanie żeńskich narządów rozrodczych	<ul style="list-style-type: none"> • narządy płciowe zewnętrzne • narządy płciowe wewnętrzne • powstawanie plemników • budowa plemnika • nasienie • narządy płciowe zewnętrzne • narządy płciowe wewnętrzne • powstawanie komórek jajowych • porównanie oogenezy ze spermatogenezą • cykl miesięczkowy • hormonalna regulacja przebiegu cyklu płciowego

	13. Rozwój człowieka	<ul style="list-style-type: none"> • wędrowka plemników w drogach rodnych kobiety • zapłodnienie • rozwój prenatalny • łożysko i błony płodowe • powstawanie wad wrodzonych • diagnostyka prenatalna • poród • ocena stanu zdrowia noworodka • rozwój postnatalny
Ekologia	14. Planowanie rodziny. Choroby i higiena układu rozrodczego	<ul style="list-style-type: none"> • regulacja poczęć • niepłodność • wybrane metody regulacji poczęć • choroby układu rozrodczego • rak szyjki macicy jako choroba współczesnego świata
	15. Uwarunkowania zdrowia. Choroby zakaźne i pasożytnicze .	<ul style="list-style-type: none"> • zdrowie fizyczne, psychiczne, społeczne, duchowe • uwarunkowania zdrowia • choroba • czynniki chorobotwórcze • klasyfikacja chorób • choroby zakaźne • źródła zakażeń • drogi rozprzestrzeniania się patogenów biologicznych • wrota zakażenia • zwalczanie, leczenie i profilaktyka chorób zakaźnych • wybrane choroby zakaźne i pasożytnicze człowieka
	16. Choroby nowotworowe	<ul style="list-style-type: none"> • rodzaje nowotworów • przyczyny powstawania nowotworów • powstawanie nowotworów • profilaktyka i leczenie nowotworów
	17. Uzależnienia	<ul style="list-style-type: none"> • uzależnienia • mechanizmy przystosowawcze organizmu – rozwój tolerancji • uzależnienie fizyczne • uzależnienie psychiczne • wpływ kofeiny na organizm człowieka • alkoholizm • narkomania • lekomania • leczenie uzależnień
	18. Czym zajmuje się ekologia?	<ul style="list-style-type: none"> • różnice między ekologią a ochroną środowiska i ochroną przyrody • zakres badań ekologicznych • nisza ekologiczna • siedlisko • klasyfikacja czynników środowiska (czynniki biotyczne i abiotyczne) • tolerancja ekologiczna organizmów • eurybionty i stenobionty • tolerancja ekologiczna a rozmieszczenie organizmów • gatunki wskaźnikowe • formy ekologiczne roślin
	19. Ekologia populacji	<ul style="list-style-type: none"> • cechy populacji • liczebność i zagęszczenie populacji • czynniki wpływające na liczebność populacji • modele wzrostu populacji • struktura przestrzenna populacji • struktura wiekowa • płciowa populacji

	<p>20. Oddziaływania antagonistyczne między organizmami.</p> <p>Oddziaływania nieantagonistyczne między organizmami</p>	<ul style="list-style-type: none"> • typy oddziaływań między organizmami • konkurencja • roślinożerność • przystosowania roślinożerców do zjadania roślin • drapieżnictwo • zależność drapieżnik – ofiara • przystosowania drapieżników do polowań • strategie obronne ofiar • pasożytnictwo przystosowania do pasożytnictwa • mutualizm (mutualizm obligatoryjny i fakultatywny) • przystosowania organizmów mutualistycznych komensalizm
	<p>21. Struktura ekosystemu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • rodzaje ekosystemów • struktura troficzna ekosystemu • struktura przestrzenna ekosystemu • rola biocenozy w kształtowaniu biotopu przemiany ekosystemu – sukcesja ekologiczna
	<p>22. Przepływ energii i krążenie materii w ekosystemie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • typy łańcuchów troficznych • sieć troficzna ekosystemu • przepływ energii w ekosystemie • krążenie materii w ekosystemie • produktywność ekosystemów • porównanie produkcji pierwotnej różnych ekosystemów równowaga w ekosystemach
	<p>23. Obieg węgla i azotu w przyrodzie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • obieg węgla • zakłócenie obiegu węgla obieg azotu
	<p>24. Różnorodność biologiczna</p> <p>Czynniki kształtujące różnorodność biologiczną</p>	<ul style="list-style-type: none"> • bioróżnorodność • trudności w mierzeniu różnorodności biologicznej • różnice w rozmieszczeniu gatunków na Ziemi biomy (lądowe i wodne) • czynniki geograficzne wpływające na bioróżnorodność • zmiany klimatu różnorodność biologiczna • ukształtowanie powierzchni Ziemi a bioróżnorodność • czynniki antropogeniczne wpływające na bioróżnorodność • działania prowadzące do spadku bioróżnorodności (niszczenie siedlisk, introdukcja gatunków) • nadmierna eksploatacja zasobów przyrody • działania prowadzące do wzrostu bioróżnorodności (ochrona siedlisk, czynna ochrona gatunków) ochrona dawnych odmian roślin i ras zwierząt

	25. Elementy ochrony środowiska	<ul style="list-style-type: none"> • przyczyny i skutki eksploatacji zasobów przyrody • globalne ocieplenie klimatu • efekt cieplarniany • kwaśne opady • dziura ozonowa • alternatywne źródła energii <p>gospodarowanie odpadami</p>
Ewolucjonizm	26. Rozwój myśli ewolucyjnej	<ul style="list-style-type: none"> • ewolucja biologiczna • główne teorie dotyczące powstania życia na Ziemi głoszone do XIX w. • rozwój myśli ewolucyjnej • teorie Jeana Baptiste'a Lamarcka i Georges'a Cuviera • obserwacje przyrodnicze Karola Darwina podczas podróży dookoła świata oraz ich wpływ na sformułowanie teorii ewolucji • dobór sztuczny jako namiastka ewolucji • główne założenia teorii doboru naturalnego <p>ewolucjonizm po K. Darwinie</p>
	27. Dowody ewolucji	<ul style="list-style-type: none"> • bezpośrednie i pośrednie dowody ewolucji • rodzaje skamieniałości • formy przejściowe • metody datowania stosowane w paleontologii • żywe skamieniałości • analogia i homologia • dywergencja i konwergencja • narządy szczątkowe i atawizmy • dowody ewolucji z zakresu embriologii • dowody ewolucji z zakresu biogeografii • podobieństwo biochemiczne organizmów <p>próby odtworzenia filogenezy</p>
	28. Dobór naturalny – główny mechanizm ewolucji	<ul style="list-style-type: none"> • zmienność genetyczna jako podstawa istnienia ewolucji • rodzaje doboru naturalnego (dobór stabilizujący, kierunkowy, rozrywający) • dobór płciowy • dobór krewniaczy <p>dobór naturalny a choroby genetyczne</p>
	29. Ewolucja na poziomie populacji	<ul style="list-style-type: none"> • pula genowa populacji • populacja w stanie równowagi genetycznej <p>dryf genetyczny – przypadkowe zmiany ewolucyjne</p>
	30. Powstawanie gatunków – specjacja Prawidłowości ewolucji. Koewolucja	<ul style="list-style-type: none"> • biologiczna koncepcja gatunku • mechanizmy izolacji rozrodczej • rodzaje specjacji (specjacja allopatryczna, specjacja sympatryczna) <p>powstawanie gatunków w wyniku poliploidyzacji</p> <ul style="list-style-type: none"> • mikroewolucja i makroewolucja • tempo ewolucji • kierunkowość i nieodwracalność ewolucji oraz radiacja adaptacyjna • koewolucja – rozwijanie interakcji międzygatunkowych <p>strategie życiowe organizmów</p>

	<p>31. Historia życia na Ziemi</p>	<ul style="list-style-type: none"> • warunki na Ziemi w początkowym okresie jej istnienia • samorzutna synteza związków organicznych • powstawanie makrocząsteczek • świat RNA • prakomórki • powstanie pierwszych komórek i ich ewolucja • budowa i sposób życia pierwszych organizmów • różnicowanie się sposobu odżywiania • skutki pojawienia się fotoautotrofów • komórka jądrowa (eukariotyczna) • powstanie organizmów wielokomórkowych • etapy rozwoju organizmów na Ziemi • masowe wymierania organizmów • wędrówka kontynentów
	<p>32. Antropogeneza</p>	<ul style="list-style-type: none"> • powiązanie człowieka ze światem zwierząt • cechy specyficznie ludzkie • warunki powstania przodków człowieka • najstarsi przodkowie człowieka • pierwsi ludzie • człowiek rozumny • drzewo rodowe człowieka